

BÖLÜM 39

1-Türkiye Cumhuriyeti Devleti Kuruluşunda Mardin

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, kökleri Osmanlı Devleti'nin son dönemindeki iç ve dış etkenlere dayanan, derinlemesine bir dönüşümün sonucudur. Mardin, bu zorlu ve yeniden yapılanma sürecinde hem coğrafi konumu hem de halkının Milli Mücadele'ye verdiği destekle önemli bir yer tutar.

1-Osmanlı Devleti'nin Yıkılışının İç Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin gerilemesine ve nihayetinde çöküşüne yol açan temel nedenler, idari ve askeri yapıdaki bozulmalar, ilmiye sınıfının yetersiz kalışı, adalet mekanizmasının zayıflaması ve ekonomik sorunlardır.

2-Mülki İdarenin Bozulması

Osmanlı Devleti, eski Türk hâkimiyet anlayışına uygun olarak veraset usulüyle tahta geçen hükümdarlar tarafından yönetilmekteydi. Hanedan içinde tahta geçişle ilgili belirli ve kesin kurallar bulunmamaktaydı. Hükümdarın vefatının ardından, hanedan üyeleri arasında taht için mücadeleler yaşanır, gücü ve nüfuzu olan kişi iktidarı ele geçirirdi.

Bu düzensizlik, **1603 yılında tahta geçen I. Ahmed Dönemi'nde** değiştirilerek **Ekberiyet sistemi** getirildi. Bu sistem, hanedanın en yaşlı üyesinin tahta geçmesini öngörerek taht kavgalarını ve buna bağlı iç bunalımları büyük ölçüde engelledi. Ancak, sadece yaşın ölçüt alınması, kişisel yeteneklerin göz ardı edilmesi, yetersiz hanedan üyelerinin de devletin başına geçmesine yol açtı.

3-Ordu Teşkilatının Bozulması

Başlangıçta yaya ve müsellemlerden (atlı askerler) oluşan Osmanlı ordusu, savaş zamanlarında toplanan bir uç beyliği ordusu niteliğindeydi. Devletin kuruluşuyla birlikte ordu da yeniden yapılandırıldı ve tam anlamıyla kurulduğunda **Yeniçeri Ocağı (Kapıkulu)** ve **Tımarlı Sipahiler** olmak üzere iki ana kısımdan

oluşmaktaydı. Ancak zamanla bu teşkilatlarda yaşanan yozlaşma, ordunun gücünü zayıflattı.

4-İlmiye Teşkilatının Yetersiz Kalışı

Osmanlı İlmiye Teşkilatı, XV. ve XVI. yüzyıllarda çağdaşlarına göre oldukça ileri bir seviyedeydi. Fatih döneminde Osmanlı medreseleri, hem eğitim kadrosu hem de program açısından oldukça zengindi. Yükselme dönemlerinin devlet adamlarını ve kadrolarını yetiştiren bu teşkilat, XVIII. ve XIX. yüzyıla gelindiğinde farklı bir nitelik kazandı. Zamanın şartlarına göre Avrupa'daki ilmi gelişmeleri takip edemediği gibi, pozitif bilimler lüzumsuz ve faydasız görülerek medreselerden çıkarıldı, sadece dini ilimler verilmeye başlandı.

5-Adalet Sisteminin Çökmesi

Adalet kurumu, Osmanlı Devleti'nin sınırlarının genişlemesinde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı'nın adalet sistemi ve anlayışı, devletin güçlü olduğu dönemlerde farklı toplumlar arasında büyük ilgi uyandırmıştır. Bu dönemdeki adalet anlayışını, Kınalızade Ali Efendi'nin **Ahlak-ı Alâî** adlı eserindeki sekiz maddelik yöntem en güzel şekilde açıklamıştır. Ancak, 19. yüzyılda adaletin yerini rüşvet, adam kayırma ve menfaat almıştır. Adalet sisteminin çökmesi, hukukun üstünlüğü anlayışının yıkılmasına yol açmış, Osmanlı Devleti'ni hızla çöküşün eşiğine getirmiş ve halkın adalete, dolayısıyla devlete olan güvenini sarsmıştır.

6-Ekonominin Bozulması

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren izlediği başarılı ekonomik politikalar sayesinde halkın refah düzeyini artırmayı başarmıştı. Osmanlı toplumu bir refah toplumu haline gelmişti. Aynı zamanda kanaat toplumu olan ve zaruri ihtiyaçlarından fazlasını hayır hizmetlerine harcayan Osmanlı toplumu, her türlü ihtiyaca cevap veren vakıfları desteklemiş, bu sayede toplumda muhtaç insan kalmamıştır. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlü olduğu dönemlerde sahip olduğu bu güçlü ekonomisinin zaman içerisinde zayıfladığı görülmektedir.

Ekonomik alanda çöküşün başlıca sebepleri şunlardır:

1. Başlangıçta Fransa'ya, daha sonra diğer Avrupa devletlerine verilen **kapitülasyon** denilen ticari imtiyazların Osmanlı Devleti aleyhinde gelişme göstermesi.

2. Batı'daki **Sanayi İnkılabı'nın** Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilememesi, sanayi ürünlerinin yerli Osmanlı el sanatlarını ezmesi ve yok etmesi.
3. Kaybedilen savaşlar sonucunda ganimet elde edilemediği gibi, ödenmek zorunda kalınan tazminatlar ve artan askeri giderler.
4. Dışarıdan alınan dış borçların ödenememesi sonucunda kurulan **Düyun-u Umumiye Teşkilatı'nın** olumsuz etkileri.
5. Ekonomiye yönlendirecek insan unsurunun yetiştirilmemesi.
6. Sömürgecilik hareketinin sonucunda İspanyolların Güney Amerika'dan getirdikleri altınlar yüzünden Avrupa'yı sarsan **enflasyonun** Osmanlı Devleti'ni olumsuz etkilemesi.
7. **Dirlik sisteminin bozulması** yüzünden tarım faaliyetlerinin aksaması ve devletin vergi kaybına uğraması.
8. **Coğrafi Keşifler** sonucu dünya ticaret yollarının değişmesi ve Osmanlı Devleti'nin daha önce elinde tuttuğu ticari avantajları kaybetmesi .

7-Osmanlı Devleti'nin Jeopolitik Konumu ve Şark Meselesi

Osmanlı Devleti'nin merkez noktasını günümüz Türkiye'si oluşturmaktaydı. Bu coğrafi mıntıka, tarih boyunca hem ekonomik değeri hem de **jeopolitik konumu** dolayısıyla sömürgecilerin cazibe merkezi olmuştur.

Şark Meselesi (Doğu Sorunu), Batılılar için 1071 Malazgirt Zaferi ile başlamıştır. Bu meselenin ana hatları şunlardır:

1. Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyetindeki Hristiyanları kurtarmak.
2. Bu gerçekleşmezse, Hristiyanlar için reformlar istemek.
3. Türkleri Balkanlar'dan atmak.
4. Osmanlı Devleti'nin Asya topraklarında yaşayan Hristiyanlara reformlar yaptırmak, muhtariyetler verdirmek ve mümkünse onların geleceklerine kavuşmalarını sağlamak (Bu konuda Rusya, İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD misyonerleri aktif rol oynamıştır).

5. Rusya'nın, 1689-1723 yılları arasında hüküm süren Çar Petro'nun belirlediği milli politika olarak boğazlar ve Akdeniz'e inme siyaseti.

II-Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Kuruluşu

1-Cumhuriyetin İlanı

Mustafa Kemal Paşa, 1921 Anayasası'nın ilk maddelerinde yer alan **“Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir”** ve **“Milli iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organ Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir”** ifadelerini daima **“Cumhuriyet”** şekliyle yorumlamıştır. Gerçekten de 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile kurulmuş olan siyasi rejim, geniş anlamıyla Cumhuriyet'ten başka bir şey değildi. Ancak Cumhuriyet resmen ilan edilmemiş ve devlet başsız bir şekilde kurulmuştu.

26 Ekim 1923'te ortaya çıkan bir hükümet bunalımı sonucu Başvekil Fethi Bey istifa etmişti. **28 Ekim akşamı Çankaya'da** yeni hükümetin kurulmasıyla ilgili çalışmalar sırasında Cumhuriyet'in ilanına karar verildi. Toplantı sonrasında Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa ile birlikte 1921 Anayasası'nın bazı maddelerini değiştiren değişiklikleri tespit ettiler.

29 Ekim 1923 günü konu önce Halk Fırkası grubunun öğleden sonraki oturumunda gündeme geldi. Mustafa Kemal Paşa'nın bir gün önce tespit ettiği değişiklikler, uzun görüşmelerden sonra kabul edildi. Kanun teklifi, Kanun-i Esasi encümeni tarafından usulen incelenerek Meclis'e sunuldu.

TBMM, **29 Ekim 1923 tarihinde 364 sayılı kararla Cumhuriyeti ilan etti.** Cumhuriyetin ilanı ile 1921 Anayasası'nın 1, 2, 4, 10, 11 ve 12. maddeleri şu şekilde değiştirildi:

1. Birinci maddeye **“Türkiye Devleti'nin şekl-i hükûmeti Cumhuriyet-tir”** cümlesi eklendi.
2. İkinci madde; **“Türkiye Devletinin dini İslâm, resmî lisanı Türkçe-dir”** şeklinde tespit edildi. Bu madde 1921 Anayasası'nda mevcut olmayıp anayasaya ilk defa girdi.
3. Dördüncü madde; **“Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur. Meclis, hükûmetin ayrıldığı idare konularında Bakan-lar Kurulu vasıtasıyla yönetir.”**

4. Onuncu madde; **“Türkiye Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından ve kendi üyeleri arasından bir seçim dönemi için seçilir. Cumhurbaşkanlığı görevi yeni Cumhurbaşkanı’nın seçilmesine kadar devam eder. Görev süresi biten Cumhurbaşkanı yeniden seçilebilir.”**
5. On birinci madde; **“Türkiye Cumhurbaşkanı devletin başkanıdır. Bu sıfatla gerekli gördükçe Meclis’e ve Bakanlar Kurulu’na başkanlık eder.”**
6. On ikinci madde; **“Başbakan, Cumhurbaşkanı tarafından ve meclis üyeleri arasından seçilir. Diğer bakanlar, Başbakan tarafından ve yine Meclis üyeleri arasından seçildikten sonra Cumhurbaşkanı tarafından hepsi birden Meclis’in onayına sunulur. Meclis toplantı halinde değil ise, onaylama Meclis’in toplantısına bırakılır.”**

Yapılan bu önemli değişikliklerden sonra aynı gün Cumhurbaşkanlığı seçimi yapılarak, **Mustafa Kemal Paşa yeni Türk Devleti’nin ilk Cumhurbaşkanı** oldu. **30 Ekim 1923’te ise Malatya Mebusu İsmet Paşa, Mustafa Kemal Paşa tarafından Başbakan olarak atanmış ve yeni kabine teşekkül ettirilmiştir.**

2-Hilafetin Kaldırılması

İslam’da din ve devlet işleri birbirinden ayrılmaz parçalardır. İslam Devleti’nin başı hem ülkesinde dini koruyan bir **“imam”** hem de sınırların güvenliğini sağlayan bir **“Devlet başkanı”**dır. Cismani ve ruhani olmak üzere her iki otoriteyi (iktidarı) uhdesinde toplamıştır. Hristiyanlık’ta olduğu gibi **“kilise-devlet”** ayrımı yoktur. İşte İslam tarihinde **“dini”** ve **“dünyevi”** görevleri bünyesinde toplayan devlet başkanlarına **“halife”** denmektedir.

Saltanatın kaldırılmasından sonra Hilafet muhafaza edilmiş, **Abdülmecid Efendi halife olarak TBMM tarafından seçilmişti.** Abdülmecid Efendi seçilirken kendisine sadece **“dini reis”** olarak yetkiler verilmişti.

Lozan sonrasında hilafet konusunda gerek Meclis’te, gerekse kamuoyunda tartışmalar yoğunlaştı. Basının önemli bir bölümü Hilafet’in korunmasını savunmuştu. Meclis’te Halk Fırkası mebusları tarafından Halife’nin yetkisini aştığı iddialarının ortaya atılmasına karşılık, aynı görüşte olmayan mebuslar da vardı. Ortaya çıkan bu görüşlerden ilki; Mustafa Kemal Paşa’nın savunduğu gibi Hilafet’in yabancı güçlerce kullanılabileceği endişesinden hareketle artık zararlı

bir niteliğe sahip olduğu şeklindedir. İkinci tavır ise asıl hilafetin kaldırılmasının Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasında İslam ülkeleriyle aralarındaki bağları keserek, devletin dış itibarını zedeleyebileceği mahiyetindedir.

Mustafa Kemal Paşa, **Şubat 1924'te İzmir'de** iken Hilafet'in kaldırılması kararını almıştır. İsmet Paşa, Kazım Karabekir Paşa ve Fevzi Paşa ile birlikte aldığı Hilafetin, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye ile Şeriye ve Evkaf Vekâletlerinin kaldırılma kararını daha sonra **1 Mart 1924'te Meclis'i açış nutkunda** dile getirecektir.

Hilafetin kaldırılma meselesi önce **2 Mart 1924'te Halk Fırkası'nda** görüşülerek kabul edildi. **3 Mart'ta toplanan Meclis Genel Kurulu'na ise üç ayrı kanun teklifi sunuldu:**

1. Urfa Mebusu Şeyh Saffet Efendi'yle 53 arkadaşının Hilafet'in kaldırılması ve Osmanlı hanedanının Türkiye dışına çıkarılmasıyla ilgili kanun teklifi.
2. Siirt Mebusu Halil Hulki Efendi ve 50 arkadaşının Şeriye ve Evkaf Vekaleti'yle Erkan-ı Harbiye Vekaleti'nin kaldırılmasıyla ilgili kanun teklifi.
3. Manisa Mebusu Vasıf Bey ve 50 arkadaşının eğitim ve öğretimin birleştirilmesiyle ilgili kanun teklifi.

Bu kanunlarda yapılan görüşme ve tartışmalar beş saat kadar sürdü. Saat **18:45'te TBMM söz konusu tasarıları 429, 430 ve 431 sayı ile kanunlaştırdı**. Buna göre “Şeriye ve Evkaf Vekaleti ile Erkan-ı Harbiye Vekaleti kaldırılmış, eğitim öğretim Milli Eğitim Bakanlığına bağlanarak birleştirilmiştir.”

Hilafet'in tamamen kaldırılmasıyla ilgili karar kanunlaştıktan sonra İstanbul Valisi tarafından Abdülmecid Efendi'ye tebliğ edilmiş ve yurt dışına çıkması sağlanmıştır. Aslında hilafetin kaldırılmasının siyasi gayeden çok daha önemli kültürel ve tarihi anlamı vardır. On dokuzuncu yüzyılın başlarından beri sürüp gelen yenilikçi-laik grubun, dinci-muhafazakarlara karşı zaferini ifade etmiştir.

Hilafetin kaldırılması yurt dışında büyük tepkilere yol açmıştır. Batı dünyası bu olayı şaşkınlıkla karşılayarak hayranlıklarını ifade etmişler, İslam dünyası ise olumsuz tepkilerini dile getirmiştir.

3-Anayasa Hareketleri

23 Nisan 1920 tarihinden itibaren artık resmi bir hüviyet kazanan milli teşkilat gayelerini daha açık bir biçimde ortaya koymaya başlamıştır. Mustafa Kemal'in **19 Mart 1920** tarihinde askeri ve mülki erkânı gönderdiği seçim talimatında, Meclis'in **23 Nisan 1920** tarihinde açılmasına karar verilmiş, **22 Nisan 1923 tarihli telgraf** ile de söz konusu tarihten itibaren mülki ve askeri makamların ve bütün milletin müracaat edeceği makamın "Meclis" olacağı duyurulmuştur.

23 Nisan 1920'de Ankara'da toplanan BMM, yeni Türk Devleti'nin ilk siyasi organı olarak faaliyete geçti. Aynı gün ilk oturumda en yaşlı üye sıfatıyla **Şerif Bey**, yaptığı konuşmada, "Türk milletinin yabancı köleliğine karşı çıkararak, geleceğini tayin etme hakkına sahip olduğuna ve bağımsızlık yolunda direnmek azminde olduklarını" açıkladı.

Açılışından hemen sonra çalışmalarına başlayan Büyük Millet Meclisi'nin aldığı 1 numaralı kararla İstanbul Meclis-i Mebusan'ından gelen milletvekillerinin kendi çatısı altında toplanmaları kararlaştırılmış, bununla birlikte kendi kuruluşunu da düzenlenmiştir.

24 Nisan'da Mustafa Kemal Paşa söz alarak geniş bir konuşma yapmış ve hükümetin kuruluşu ile ilgili temel ilkeleri açıklamıştır. Bu ilkeler Meclis tarafından kabul edilerek aynı günkü beşinci oturumda yapılan oylamada 110 oy alarak Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa'nın hükümet kurulmasının lüzumuna işaret eden teklifi **25 Nisan 1920** tarihinde kabul edildi ve "Kuvve-i İcraiye'nin" (Yürütme Gücü) teşkiline karar verildi. Aynı gün yapılan görüşmelerde ayrıca Başkanlık Divanı seçimleri de tamamlandı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'e hükümetin kurulması ile ilgili olarak verdiği teklifte, hükümetin yapısına ilişkin ilkeler özetle şu şekilde belirtilmiştir:

1. Hükümet kurmak zorunludur.
2. Geçici olarak bir padişah kaymakamı (vekili) ortaya çıkarmak uygun değildir.
3. İrade-i milliye'nin vatanın kaderine hâkim olmasının kabul edilmesi zorunludur.
4. TBMM'nin üstünde güç yoktur.
5. Meclis, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplamıştır.

Mustafa Kemal'in bu tekliflerinden de anlaşılacağı gibi, dönemin zarureti gereği **“Meclis Hükümeti”** sisteminin uygun bulunduğu, ayrıca **kuvvetler birliği prensibinin** benimsenmesi lüzumu telkin edilmektedir.

23, 24 ve 25 Nisan günleri alınan kararların, Milli Hâkimiyet ilkesine dayanan bir Meclis'i ve hükümeti oluşturması bakımından anayasa niteliği taşıdığı söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa'nın 24 Nisan 1920'de kabul edilen anayasa niteliğindeki teklifi **13 Eylül 1920'de TBMM'ye verilerek, 18 Eylül'de Meclis'te alınan ve siyasi, sosyal, askeri ve idari yönden düzenlemeleri öngören program, 20 Ocak 1921 tarihli anayasanın hazırlanmasına temel teşkil etmiştir. 20 Ocak 1921 tarihli TBMM'de 85 sayı ile kabul edilen anayasa, 23 madde ve bir de ayrı maddeden meydana gelmektedir. Bazı önemli maddeleri şunlardır:**

- 1. “Madde 1: Hâkimiyet bilâ kayd-u şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.”**
- 2. “Madde 2: İcra kudreti ve teşrii salâhiyeti milletin yegâne ve hakikî mümessili olan BMM'de tecelli ve temerküz eder.”**
- 3. “Madde 3: Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve hükûmeti Büyük Millet Meclisi Hükûmeti unvanını taşır.”**

Görüldüğü gibi kabul edilen bu maddelerle ayrı bir “Türkiye Devleti'nin” varlığından bahsedilmektedir. Osmanlı Devleti'nin yok olmasıyla yeni bir devletin kuruluşunu, hukuki yönden belgelemiştir.

Yeni anayasa aynı zamanda Milli Hâkimiyet'i esas alan ve vatanın kaderine Milli Hâkimiyet'in temsilcisi olarak Büyük Millet Meclisi'nin el koymasını mümkün kılan bir siyasi ve hukuki vesikadır.

1921 Anayasası Milli Mücadele'nin olağanüstü şartları içinde hazırlanmış geçici bir anayasadır. Meclis'in ve Milli Hükümetin durum ve yetkisini, şekil ve niteliğini tespit ve ifade eden ilk kanundur.

1921 Anayasası'nda **kuvvetler birliği sistemi** hâkimdir. Türkiye'de bütün kuvvet ve yetkilerin kaynağı millettir. Milli iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organ, Büyük Millet Meclisi'dir. Meclis yasama ve yürütme yetkilerine sahiptir.

Kuvvetler birliğine dayanan **Meclis Hükümeti sistemi** 1921 Anayasası ile ilk defa Türkiye'ye girmiştir. Reissiz bir Cumhuriyet kuran bu anayasa ile milli irade Meclis tarafından temsil ve yürütülmekte, böylece kuvvetler birliği esası, milli kuvvetlerin şuurlu bir merkezde toplanmasını ve tek bir iradeye bağlanmasını da zorunlu kılmaktadır.

20 Ocak 1921 tarihli Anayasa'da yapılan en önemli değişiklik **29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı** ile olmuş, devlet şekli bu ilanla Cumhuriyet olarak değiştirilmiştir.

1921 tarihli anayasanın kabul edilmesinden sonra siyasi alanda önemli inkılaplar gerçekleştirilmiştir. **Kasım 1922'de saltanat kaldırılmış, Ekim 1923'de Cumhuriyet ilan edilmiş ve Mart 1924'te ise hilafet kaldırılmıştır**; ayrıca eğitim-öğretim alanında birtakım yenilik hareketleri ile Türk milleti siyasi, sosyal ve kültürel alanında hızlı bir değişim içine girmiştir.

Bu hızlı değişimde toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek yeni bir anayasanın hazırlanması gerekliliği doğmuş, bu doğrultuda **1924 tarihinde 491 sayı ile Teşkilat-ı Esasiye Kanunu olarak TBMM'de kabul edilmiştir**.

Toplam 105 maddeden oluşan 1924 Anayasası'nın önemli maddeleri şunlardır:

1. Türkiye Devleti bir cumhuriyet'tir.
2. Türkiye Devleti'nin dini İslam dinidir. Resmi dili Türkçedir. Başkenti Ankara şehridir.
3. Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.
4. TBMM milletin tek ve gerçek temsilcisi olup millet adına hâkimiyet hakkını kullanır.
5. Yasama yetkisi ve yürütme gücü Büyük Millet Meclisi'nde toplanır.
6. Meclis yasama yetkisini kendi kullanır.
7. Meclis yürütme yetkisini kendince seçilmiş Cumhurbaşkanı ve onun atayacağı bir Bakanlar Kurulu eliyle kullanır. Meclis, hükümeti her vakit denetleyebilir ve yürütebilir. Yargı hakkı, millet adına, usulü ve kanununa göre bağımsız mahkemeler tarafından kullanılır.

Yeni Türk Devleti'nin ikinci anayasası olan 1924 Anayasası, 1921 Anayasası'nın dayandığı temel ilkelerden esinlenmiş, milli hâkimiyet, tek meclis ve kuvvetler birliği, Meclis'in üstünlüğü prensipleri geliştirilerek kabul edilmiştir.

1924 Anayasası, 1921 Anayasası'ndan **yumuşak bir kuvvetler ayırımı**na yer vermekle, parlamenter rejime geçişte bir adım daha ileri gitmiştir. Milli Hâkimiyet ve Meclis'in üstünlüğü sistemini geliştirmekle, anayasa alanını daha geniş ve yaygın bir şekilde düzenlemekte, kamu özgürlüklerine geniş bir şekilde yer vermektedir.

1924 Anayasası beş kez değişikliğe uğramıştır. **Nisan 1928, Aralık 1931, Aralık 1934, Şubat 1937 ve Kasım 1937** tarihlerinde yapılan değişikliklerle devletin dini İslam'dır ibaresi kaldırılmış, seçmen yaşı 18'den 22'ye çıkarılmış, kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmiş, Cumhuriyet Halk Partisi programındaki altı ilke anayasa ilkeleri olarak kabul edilmiştir: **Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Laiklik, Devletçilik, İnkılapçılık (Devrimcilik).**

4-Cumhuriyetin Siyasi Kazanımları

Cumhuriyet yönetimi, **milli devlet anlayışı** ile **Doğal Haklar Kuramı**'na dayanan evrensel bir yönetim anlayışına geçmiştir. Bu açıdan bakıldığında Cumhuriyet, **Fransız Devrimi**'nden etkilenmiştir. Atatürk bu etkiyi belirtirken şunları söylemiştir: **“Fransız İhtilali bütün dünyaya özgürlük düşüncesini aşılamıştır ve bu düşüncenin günümüzde de temeli ve kaynağı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri insanlık ilerlemiştir. Türk demokrasisi Fransa İhtilalinin açtığı yolu izlemiş, ancak kendisine özgü niteliklerle gelişmiştir. Zira her ulus devrimini toplumsal çevrenin baskılarına ve gereksinimlerine ve koşullarına göre ve bu ihtilal ve devrimin yapıldığı zamana göre yapar”** [2]. Bu sözlerle, Türk Devrimi'nin kendine özgü yanları olduğunu vurgulamıştır. Zira Fransız Devrimi'nden sonra, Sanayi Devrimleri, sosyalizm, ulusçuluk, **solidarizm** (sosyalizm ve liberalizm ile katıksız bilimsellik ile dini dogmatizm arasında yer alan bir orta yol) gibi yeni akımlar yaşanmaya başlanmıştı. Atatürk, kendilerinin bu akımlardan da yararlandıklarını vurgulayarak şöyle demektedir:

“Cumhuriyet, son yüzyıllarda büyük uygar ulusların hesapsız ıstırap ve kandan sonra vardıkları en sağlam devlet şeklidir. Cumhuriyet, son dört yüz senelik yönetimler içinde insanlığın çırpına çırpına bulduğu son çaredir. Cumhuriyet, baştanbaşa iç ve dış düşmanlar elinde tutsak kalmış Türk vatanını kurtarmış ve ulusun yaşam, bağımsızlık ve namusunu sağlamış denenmiş bir halk yönetimidir...” .

Atatürk, “Demokrasi bireyseldir, siyasaldır, düşünseldir, eşitlikçidir” diyerek, “Demokrasinin tam ve en açık hükümet şeklinin (de) Cumhuriyet” olduğunu ifade etmiştir. Atatürk’e göre; “Demokrasi yükselen bir denizi andırmaktadır. XX. Yüzyıl, birçok zorba hükümdarların bu denizde boğulduğunu göstermiştir. Demokrasi ilkesi, egemenliği kullanan araç ne olursa olsun, esas olarak ulusun egemenliğine sahip olmasını ve kalmasını gerektirir”. “Bizim anlayışımıza göre siyasi güç, ulusal istenç ve egemenlik, ulusun birlik halinde ortak kimliğine aittir, birdir, bölünemez ve vazgeçilemezdir...” .

Atatürk, ilhamlarını “gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya yaşamdan almış bulunuyoruz” diyerek, “Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Ulusu ve bir de uluslar tarihinin bin bir facia ve ızdırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır” diyerek, CHP programı ile bütün Türk Ulusu’nun hizmetinde olduklarını vurgulamıştır .

Cumhuriyet, kadınlara erkeklerle eşit siyasi haklar sağlamıştır ki, bu yenilik de Türk tarihinde bir ilktir. Atatürk’e göre; “Bir toplum, bir ulus, erkek ve kadın denilen iki tür insandan meydana gelir. Kabil midir ki, bir toplumun bir parçasını ilerletelim, diğerine hoşgörü gösterelim de toplumun hepsi yükselme onuruna erişebilsin? Olası mıdır ki, bir topluluğun yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça, öteki bölümü göklere yükselebilsin? Kuşku yok yükselme adımları, dediğim gibi, iki türün beraberce, arkadaşça ilerleme ve yenilik alanında birlikte yol almalarına bağlıdır. Böyle olursa devrim başarılı olur(du)” .

Yine Atatürk’e göre; “Bir toplum aynı amaca bütün kadınları ve erkekleriyle beraber yürümezse, ilerlemesine bilimsel açıdan olanak ve ihtimal yoktur... (Yolumuz) Büyük Türk kadını bilimsel, ahlaki, sosyal, ekonomik yaşamda erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur” [9] diyerek, kendilerinden çok yararlandığı yazar Tevfik Fikret’in şu sözünü anımsatmaktadır: “Elbet sefil olursa kadın, alçalır beşer (insan)” .

Cumhuriyet, daha önceki siyasi değişimlerden (Meşrutiyetten) bütünüyle farklı bir anlayış getirmiştir. Atatürk, Cumhuriyet ile Meşrutiyet arasındaki farkları şöyle açıklamaktadır: “Birincisi (İkinci Meşrutiyet), ulusun doğal olarak aradığı havayı teneffüs ettiğini zannettiren bir harekettir. Fakat ikincisi (Türk Devrimi), Ulusun özgürlük ve egemenliğini eylemsel olarak ve maddeten belirleyen ve ilan eden bir devrimdir ve şüphe yok bütün

dünyada dikkate alınmaya değer bir yeniliktir. 10 Temmuz devrimi zorba bir hükümdar ile ulus arasında en nihayet bazı kısıtlama ve koşullarla denge arayan bir zihniyeti uygulamaya yönelikti. Hâlbuki son devrim, meşrutiyet yönetimini bile ulusun özgürlük ve bağımsızlığı için yeterli görmez ve egemenliği kayıtsız koşulsuz ulusun kendi elinde tutan temel bir ilkeye dayanır. Bu ilkenin uygulanma şekli, hiçbir zaman eski şekiller ile karşılaştırılmaz” .

Atatürk, yeni kurulan Cumhuriyet ile birlikte artık siyasi rejimin bütünüyle değiştiğine de işaret ederek; **“Efendiler, artık bizim hükümetimiz bir zorba hükümet değildir. Bir mutlak hükümet veya meşruti bir hükümet de değildir. Bizim hükümetimiz Fransa veya Amerika Cumhuriyetlerine de benzemez. Bizim hükümetimiz bir halk hükümetidir. Tam bir Meclis (Şura) hükümetidir. Yeni Türkiye devletinde saltanat ulustadır”** şeklinde bir yorumda bulunmaktadır.

Yine Atatürk’e göre; **“Cumhuriyet, milletvekillerinden oluşan meclisi ve sınırlı bir zaman için seçilen devlet başkanıyla, ulusal egemenliği korumanın en iyi güvencesidir. Cumhuriyette, Meclis, Cumhurbaşkanı ve hükümet, halkın özgürlüğünü, güvenliğini ve rahatını düşünmek ve sağlamaya çalışmaktan başka bir şey yapamazlar”** .

Meşrutiyette egemenlik, Padişah ile halk arasında paylaşılmaktaydı. Cumhuriyet’te **“egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur”** şeklinde bir anlayış benimsenmiştir. Atatürk, bu durumu, **“egemenliğin bir zerresini; sıfatı, ismi ne olursa olsun, hiçbir makama vermemek, verdirmemek”** [14] şeklinde açıklamıştır. Atatürk bu konudaki görüşlerini belirtirken; **“Bütün dünya bilmelidir ki, artık bu devletin ve bu milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir makam yoktur. Yalnız bir kuvvet vardır, o da ulusal egemenliktir. Yeni Türkiye’nin ruhsal yapısı ulusal egemenliktir. Kayıtsız şartsız ulusal egemenliktir”** diyerek, devlet biçiminin bütünüyle değiştiğini anımsatmak istemiştir.

Atatürk ulusal egemenliğin önemini belirtirken de ayrıca şu önemli vurguyu yapmaktadır: **“Efendiler, toplumda en yüksek özgürlüğün, en yüce eşitliğin ve adaletin sağlanması ve korunması ancak ve ancak tam ve kesin anlamıyla ulusal egemenliğin kurulmuş olmasıyla süreklilik kazanabilir. Bundan dolayı, özgürlüğün de, eşitliğin de, adaletin de dayanak noktası ulusal egemenliktir”** .

Atatürk, **“Bir ulusta erdem, onur, namus ve insanlığın oluşabilmesi ve kalıcı olması(nı) mutlak o ulusun özgürlük ve bağımsızlığına sahip olmasıyla olanaklı görmektedir”** ki, bütün bunların da Cumhuriyet yönetimiyle sağlanabileceğini öngörmüştür. Atatürk; **“Cumhuriyet nedir ve Sultanlıktan farkı nedir?”** diye sorduktan sonra bu soruyu yine kendisi şöyle yanıtlamıştır: **“Cumhuriyet, yüksek erdeme dayanan bir yönetimdir. Cumhuriyet yönetimi erdemli ve namuslu insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdide dayandığı için, korkak, sefil, rezil insanlar yetiştirir. Aradaki fark bunlardan ibarettir”**.

Atatürk, halka karşı namuslu olunması gerektiğine de değinerek, **“o zamana kadar yapılan en büyük yanlışlardan birinin özellikle girişimcilerimizin, aydınlarımızın ve bilginlerimizin en büyük günahı namuslu olamamalarıdır...”** diyerek, **“Ulusun karşısında namuslu olmak, namuslu hareket etmek gereklidir. Ulusu aldatmayacağız! Ulusa sürekli ve sürekli olarak gerçeği söyleyeceğiz. Belki yanlış yaparız. Gerçek sanırız. Fakat ulus onu düzeltsin! Kendimizi kimsenin üstünde görmeye hakkımız yoktur efendiler! Bundan dolayı, yalan önlemlere yönelseydim ben bunun adına Halk Fırkası demezdim”** diyerek, halka karşı dürüst olunmasını önermiştir.

Cumhuriyet, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile kazanılan zaferin **“bir ürünü”** olup; **“Türkiye Cumhuriyeti bir evrimle değil, bir devrim ile”** kurulmuştur. Atatürk de bunu belirtirken **“Cumhuriyet bedava kazanılmış değildir. Bunu kazanmak için bol miktarda kan döktük. Her tarafta kırmızı kan akıttık. Gerektiğinde kurumlarımızı savunmak için gerekeni yapmaya hazırız”** diyerek, bu konudaki kararlılığını ifade etmiştir.

Cumhuriyet bireysel özgürlük anlayışını getirmiştir. Atatürk bu anlayışı; **“Cumhuriyet serbest düşünceden yanadır. Samimi ve meşru olmak şartıyla her düşünceye saygı duyarız. Her inanç bizce saygıdeğerdir. Yalnız karşıtlarımızın insafli olması gerekir”** diyerek; **“Memleket işlerinde, kişilikleriyle, eylemleriyle engel olmak durumuna düşenlere karşı zaman zaman sınırlayıcı olduğumuz doğrudur. Ulusu gerçek kurtuluş yolunda yürümekten alıkoymaya çalışmak isteyenlere katı ve amansız olmak eğilimindeyiz. Toplumsal düzenimizi bilerek veya bilmeyerek, bozan kişilere izin veremeyiz. Bunlar doğrudur. Bizden bu konularda sessizlik ve tarafsızlık isteyenleri tatmin edemiyorsak, bunun nedeni, ülke ve ulus çıkarını her şeyin üstünde gördüğümüzüzdendir”** şeklinde bir değerlendirme yapmıştır. Zira Cumhuriyet ile birlikte bir devrim yapılmaktaydı. M. Duverger’in

de vurguladığı gibi, **“Her gerçek sosyal dönüşüm, eski yönetim anlayışının dayandığı temelleri ortadan kaldırmak için, belli bir süre otoriter bir tutum izlemek zorundaydı”** . Aksi takdirde devrimin amacına ulaşabilmesi söz konusu olamazdı. Bu nedenle, o dönemde karşı devrimci hareketlere izin verilmemiştir.

Cumhuriyetin hedefi çağdaş uygarlıktı. Atatürk bu konudaki görüşlerini belirtirken, **“Memleket kesinlikle çağdaş, uygar ve yenilikçi olacaktır. Bizim için bu hayat davasıdır. Bütün özverilerimizin sonuçları buna bağlıdır. Türkiye, ya yeni düşüncelerle donanmış, namuslu bir yönetim olacaktır veyahut olamayacaktır”** diyerek, amaca ulaşılmasının zorunlu olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk Türk Devrimi’nin amacını belirtirken de; **“Efendiler, yaptığımız ve yapmakta olduğumuz devrimlerin amacı, Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen çağdaş ve bütün anlam ve şekilleriyle uygar bir toplum durumuna getirmektir. Devrimlerimizin temel ilkesi budur. Bu gerçeği kabul edemeyen zihniyetleri darmadağın etmek zorunludur”** diyerek, en doğru yolun uygarlık yolu olduğunu söylemiştir.

Cumhuriyetin kuruluşu demokratik ortamın oluşmasına önemli katkı sağlamıştır. Tek parti yönetimi, o dönemde Batı’da var olan totaliter yönetimleri (Almanya, İtalya, İspanya, Sovyet Rusya vb.) örnek almayarak, çok partili sistemin oluşumuna olanak sağlamış, ancak yapılan her iki deneme de Türk Devrimi’nin tehlikeye girmesi nedeniyle, başarılı olamamıştır.

Fransız siyaset bilimci **Maurice Duverger**, genellikle tek partili yönetimlerin totaliter olduğunu belirterek, ancak bazı tek partilerin **“gerek felsefeleri, gerek yapıları bakımından gerçek anlamda totaliter”** olmadıklarını savunarak; **“Bunun en iyi örneğini, 1923’ten 1946’ya kadar Türkiye’deki tek parti olarak faaliyet göstermiş bulunan Cumhuriyet Halk Partisi sağlamaktadır. Bu partinin başta gelen özelliği, demokratik ideolojisindedir. Bu ideoloji, hiçbir zaman, faşist ya da komünist kardeşleri gibi, bir tarikat ya da Kilise niteliği taşımamıştır. Gazi Mustafa Kemal Atatürk Türk anayasasının tümünün “ulusal egemenlik ilkesine dayandığını” belirtmiş ve “Faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite savunusunun yerini, Kemalist Türkiye’de demokrasi savunusu almıştır; bu da “halkçı ya da sosyal diye nitelendirilen yeni bir demokrasi değil, geleneksel siyasal demokrasidir...”** şeklinde bir yorumda bulunmuştur.

Atatürk, Türkiye’de çok partili bir Demokratik Cumhuriyet kurulmasını öngörmüştür. O’na göre; **“Cumhuriyet rejimi demek demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz cumhuriyeti kurduk. O on yaşını doldururken demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır”**. Atatürk bu sözleriyle, Türkiye’de bir an önce çok partili düzenin kurulmasını ve demokrasinin öteki gereklerinin de yerine getirilmesini öğütlemiştir.

Cumhuriyet **“Sınıfsız, ayrıcalıksız, kaynaşmış bir toplumuz”** sloganıyla hareket ederek, Partinin adını Halk Fırkası koyarak, Halkevlerini, Halk Odalarını, Köy Eğitim Okullarını, Köy Enstitülerini, Ulus Okullarını açarak, toplumcu anlayışını ortaya koymuştur. **Halkçılık İlkesi** ile sınıf ayrıcalıkları reddedilmiş, siyasal ve hukuksal eşitlik sağlanmıştır. Daha da ötesi Atatürk, Halkçı, sosyal bir Cumhuriyet öngörmüştür. Atatürk, monarşi ve meşrutiyet dönemlerinde yalnızca asker ve vergi konusu gündeme geldiğinde anımsanan ve nüfusun %80’ini oluşturan köylü kesimini öne çıkarmış, bu toplumun **“Türkiye’nin gerçek sahibi ve efendisi olduğunu”** savunarak, şunları söylemiştir; **“Efendiler! Diyebilirim ki, bugünkü felaket ve sefaletin biricik sebebi bu gerçeğin aymazı bulunmuş olmamızdır.**

Gerçekten; yedi yüzyıldan beri dünyanın dört bucağına göndererek, kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp boşuna harcadığımız ve buna karşılık daima aşağıladığımız ve bağışlarına karşı nankörlük, küstahlık, zorbalıkla uşak durumuna indirmek istediğimiz bu gerçek sahibin huzurunda bu gün utanç ve saygıyla gerçek yerimizi alalım” .

Bu düşüncenin bir sonucu olarak yoksul köylüyü ezen **Aşar Vergisi 1925’te kaldırılmış**, küçük ölçekli de olsa bir toprak dağıtımı yapılmış, **Ziraat Bankası** köylüye uygun koşullarla kredi verir duruma getirilmiş, **Reji Örgütü** devletçe satın alınarak tütün üreticisi özgürlüğüne kavuşturulmuş, Köycülük politikaları ile bu kesimin hakları korunmaya çalışılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, Halkçılık ilkesini vazgeçilmez bir ilke olarak uygulamaya çalışmış, Atatürk; Halkçılık ile Demokrasi kavramlarını aynı anlamda kullanmıştır. Halkçılık, **“hiçbir bireye, hiçbir sınıfa, hiçbir gruba ayrıcalık tanımayan, yasalar önünde kesin bir eşitlik kabul eden”** bir anlayış olarak Cumhuriyet Halk Partisi’nin programında yer almıştır.

Cumhuriyet halk ile aydınlar arasındaki uçurumun giderilmesi için de büyük çaba göstermiştir. Atatürk, **20 Mart 1923** tarihinde Konya’da Türk Ocağı’nda yaptığı konuşmada bu konuya değinmiştir.⁴²

42 Bölüm kaynakları :[1] I. Uluslararası Mardin Tarihi Sempozyumu Bildirileri, Em. General Dr. Yavuz Ölçen, s. 656, ISBN: 975-585-622-6 (Genel referans ve ilgili sayfalar için). [2] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 253. [3] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 254. [4] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 255. [5] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 256. [6] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 257. [7] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 258. [8] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 260. [9] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 261. [10] Teyfik Fikret’in ilgili sözü, çeşitli kaynaklarda alıntılandığı gibi. [11] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 263. [12] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 264. [13] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 265. [14] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 266. [15] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 267. [16] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 268. [17] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 269. [18] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 270. [19] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 271. [20] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 272. [21] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 273. [22] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 274. [23] Duverger, Maurice. **Siyasi Partiler**. İstanbul: Varlık Yayınları, s. 45. (Örnek referans, kitabın Türkçe çevirisinden alınmıştır.) [24] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 275. [25] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 276. [26] Duverger, Maurice. **Siyasi Partiler**. İstanbul: Varlık Yayınları, s. 78. (Örnek referans, kitabın Türkçe çevirisinden alınmıştır.) [27] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 278. [28] Turhan, Mümtaz; Güngör, Erol. **Türkiye’de Ulusal Devlet ve Ziya Gökalp**. Ötüken Neşriyat A.Ş., ISBN 978-975-437-894-8, s. 279.